Yıldız Altın, Kübra (2018). Ahi Örgütlerinin Teşkilat Yapısı Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 2018/12, s. 144-159.

AHİ ÖRGÜTLERİNİN TEŞKİLAT YAPISI ÜZERİNE BİR İNCELEME*

*Kübra YILDIZ ALTIN***

Geliş Tarihi: 15.10.2018 ***Kabul Tarihi: 05.12.2018***

Özet

Anadolu'daki Ahi teşkilatlarının 13. yüzyılda şekillenmeye başladıkları ve 19. yüzyıla kadar etkin olarak yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir. Ahi kültür geleneği ile onun bir ürünü olan bu örgütler, günümüze kadar birçok yönden araştırılmıştır. Bu çalışmaları genel olarak Ahilik kültürü, Ahilik ve Fütüvvet geleneği arasındaki ilişki ile bunların sosyal ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri olarak sıralamak mümkündür.

Örgüt kültürü bağlamında bir incelemenin yapıldığı bu çalışmada söz konusu yapıyı oluşturan "kültürel, bilişsel ve psikolojik temeller" üzerinde durulmuştur. Bu amaçla Anadolu'da gelişip şekillenen Ahi teşkilatları ele alınmış ve Ahi örgütlenmelerinin yapılanmasını etkileyen unsurlar değerlendirilmiştir.

Çalışmada Ahi teşkilatlarının seçilmesinin başlıca sebebi, bu teşkilatların eski Türk inanç sisteminden gelen birçok mitik unsuru bünyesinde barındırmış olmalarıdır. Teşkilatın oluşumundaki kültürel sebeplerin ise bu çerçevede şekillendiği tespit edilmiştir. İkinci durumda, teşkilatın içyapı şemasının biçimlenmesinde bilişsel süreçlerin varlığı üzerinde durulmuştur. Bu süreçler de teşkilatın bilişsel ve psikolojik temelleri kapsamında değerlendirilmiştir.

Sonuç olarak, Anadolu'da gelişen Ahi teşkilatları (Ahiyân-ı Rum) üzerinde bir incelemeyi temel alan bu çalışmada, teşkilat içindeki inanç ve uygulamaların yanı sıra teşkilatı meydana getiren temeller "yapısalcılık" ve "yapısal işlevselcilik" bağlamında ele alınmış ve bunlar bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirilmiştir.

***Anahtar Kelimeler**: Ahi Teşkilatları, Örgüt Kültürü, Türk İnanç Sistemi, Yapısalcılık, Yapısal İşlevselcilik.*

AN INVESTIGATION ON ORGANIZATIONAL STRUCTURE OF AHI ASSOCIATIONS

Abstract

It is known that the Ahi organizations in Anatolia started to take shape in the 13th century and they continued their lives until the 19th century. Ahi culture tradition and Ahi organizations which are the products of Ahi culture tradition have been investigated in many ways until today. The studies generally include in Ahi cultural, connection between Ahi and Futuvvet tradition, functional of the Ahi communities and the effects on social and economic life of these.

In this study has been carried out an analysing based on organizational culture. In this context, has been focused on "cultural, cognitive and psychological reasons" which form organization culture. For this purpose, Ahi organizations, which were developed and shaped in Anatolia, were selected as samples. Also, the factors affecting the organization of Ahi associations were discussed in this study.

---

* *Bu çalışma I. Uluslararası Develi-Âşık Seyrani ve Türk Kültürü Kongresi'nde (04-06 Ekim 2018, Kayseri-Develi) sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.*

** *Arş. Gör. Dr., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, e-posta: kubrayildiz89@gmail.com*
Orcid: 0000-0001-9788-2844

The main reason why Ahi organizations are selected as samples is that: these organizations have many mythic elements from the old Turkish belief system. It is determined that the cultural reasons in the formation of the organization are shaped within this framework. In the second case, it is determined that the existence of cognitive processes in human history influence to formation of the internal structure of the organization. These processes are evaluated within the scope of the cognitive and psychological foundations of the organization.

As a result, in this study which is based on a study on Ahi organizations (Ahiyân-ı Rum) developing in Anatolia is analyzed belief and applications in the community and the foundations forming the organization are studied in context of "structuralism" and "structural functionalism" and these are evaluated with holistic view.

Keywords: *Ahi Communities, Organizational Culture, Turkish Belief System, Structuralism, Structural Functionalism.*

Giriş

A. Dundes, B. Toelken ve R. Bauman, yer aldıkları bir çalışmada, grupta olması gereken bazı ilkeler belirlemişlerdir. Bu ilkeler, gruptan daha sistemli bir yapıya ve amaca sahip olan örgütlere genişletildiğinde "grup ve örgüt psikolojisi"nin kökenlerini anlama noktasında oldukça önemlidir. *Yakınlık* (grup üyelerinin benzerliği); *gereklilik, zorunluluk ve tesadüf* (grupların oluşma mantığı); *düzenli etkileşim* (grup sürekliliği, iletişim ve etkileşim, pekiştiriciler) ile *ortak ilgi ve yetenek* (grubu oluşturan maddi, manevi ve sosyal gereklilikler) bir grupta olması gereken ilkelerdir (Duymaz ve Şahin, 2010: 103). Bu bağlamda örgüt psikolojisi temelinde bir incelemenin yapıldığı çalışmada aşağıdaki şu birkaç soruya cevap aranmaktadır:

Örgütlerin farklı amaç ve işlevleri varken, yapılanmaları ve birtakım uygulamaları neden -neredeyse- evrensel niteliklere sahiptir? Örgütler, gerek kendi içlerinde gerekse bulundukları toplumda kendi meşruiyetlerini sağlamak için neden bazı uygulamalara ihtiyaç duyarlar? Bir örgüt içinde örgüt psikolojisi nasıl oluşur? Örgüt psikolojisi ve örgüt kültürü arasında bir ilişki var mıdır? Eğer bir ilişki varsa bu durum nasıl tesis edilir? Örgütün içinden doğduğu toplumun veya ortamın, oranın kültürüyle bağlantısı var mıdır? Bu temel sorulara cevaplar aranan çalışmada örgüt psikolojisi üzerine bir inceleme yapılmış ve konu Ahi teşkilatları özelinde ele alınmıştır.

Anadolu'daki esnaf ve sanatkâr birliklerine (Ahiyân-ı Rum[1]) verilen genel bir ad olan Ahilik, XIII. yüzyıldan XX. yüzyıla kadar *meslek örgütlenmelerinin üst biçimi* olarak işlev görmüştür. Ahiliğin sözlük ve terim anlamı olmakla birlikte bu çalışmada onun örgüt anlamı üzerine durulacaktır. Örgüt olarak Ahilik, Çağatay'a (1997: 1) göre, "XIII. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak XX. yüzyılın başlarına dek Anadolu şehir, kasaba ve hatta köylerindeki esnaf ve sanatkârlar kuruluşlarının eleman yetiştirme, işleyiş ve kontrollerini düzenleyen bir kurum" dur.

[1] *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*'nde Anadolu'daki örgütlenmelerin dört kısma ayrıldığı görülmektedir: "Anadolu'da misafirler ve seyyahlar arasında dört tayfa vardır ki anılır. Biri Anadolu Gazileri (Gâziyân-ı Rum), biri Anadolu Ahıları (Ahıyân-ı Rum), biri Anadolu Abdalları (Abdâlân-ı Rum), bir de Anadolu Bacıları (Bacıyân-ı Rum)" (Atsız, 1985: 195) idi. Bu çalışmada Ahıyân-ı Rum olarak adlandırılan Ahi teşkilatları incelenmiş olup özellikle birçok kaynakta Ahi teşkilatlarının kadın kolu olarak tasnif edilen Bacıyân-ı Rum (Bayram, 2008: 15-17; Çağatay, 1997: 244; Döğüş, 2015: 142-44; Şenol ve Erdem, 2016: 171-172) konusu ele alınmamıştır. Böyle bir sınırlamanın tercih edilmesinin en önemli sebebi, Anadolu Bacıları olarak isimlendirilen bu teşkilatın, diğer ahi örgütlerinden ayrılarak, kadın birlikleri olmaları ve yönetici niteliğine sahip olan kadınların "kadın ata kültü" bağlamında değerlendirilmesinin gerekliliğidir. Tüm bu gerekçelerle Bacıyân-ı Rum dâhil olmak üzere *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*'nde geçen diğer iki teşkilat ayrı bir çalışmanın konusu olabilecek niteliktedirler.

Anadolu'daki Ahi teşkilatları gelişmezden önce Azerbaycan'ın bazı şehirlerinde Türkmenler arasında Ahilik mesleğine mensup olan, ancak örgüt kültürü yani hiyerarşik bir sistem içinde hareket etmeyen meslek erbaplarının (Bayram, 2001: 2) bulunduğu bilinmektedir. Anadolu'da gelişmeye başladıkları ve kurum kültürü içinde etkili oldukları dönemlerde bu teşkilatlar günümüzün "esnaf ve sanatkâr odaları birlikleri" şeklinde bir işleve sahip olmuşlardır. Genel bir uygulama ve yapılanma düzeni göstermelerine rağmen, alanda, onların uygulama düzenini maddi-kültürel temelleriyle ele alıp bütüncül bir bakış açısıyla değerlendiren çalışmalar oldukça azdır.

Günümüze kadar yapılan Ahilik konulu çalışmalarda, teşkilatın yapısı ve işlevleri ile sosyal, ekonomik ve kültürel yaşam üzerindeki etkilerinin ele alındığı tespit edilmiştir. Bu incelemelerin kısmen meslek folklorunun içine dâhil olduğu görülmekle birlikte, söz konusu Ahi folklorunu veya kültürünü meydana getiren *bilişsel ve kültürel temeller* üzerinde bütüncül bir çalışma henüz ortaya konulmamıştır. Bu düşünceden hareketle çalışmada, Ahilik teşkilatının yapısının yanı sıra genel olarak teşkilattaki inanç ve uygulamalar, ritüeller ve usta-çırak ilişkisi gibi oluşumlar "yapısal işlevselci" yaklaşım bağlamında değerlendirilmiş; teşkilatın kültürel temellerini oluşturan ve kaynağını eski Türk inanç sisteminden alan bileşenler "yapısalcılık" temelinde incelenmiştir.

1. İnceleme Yöntemi

Ahi teşkilatlarının içerik analizinin yapıldığı çalışmada, derinlemesine bir inceleme imkânı sağladığından *yapısalcı* ve *yapısal işlevselci* yaklaşımlar temel alınmıştır. Bu inceleme yöntemleri sayesinde teşkilatın kültürel temellerini oluşturan ve kaynağını eski Türk inanç sisteminden alan bileşenleri yorumlayabilmek mümkün olacaktır.

Geniş anlamda toplum olarak ifade edebileceğimiz "yapı" kavramı, dar anlamda toplumsal örgütlenmelere uyarlanabilir. Başka bir deyişle, bütünü meydana getiren parçaların kendi içinde ve kendine özel yapıları mevcuttur. Dolayısıyla neredeyse her toplumsal olgu ve oluşumda görebileceğimiz bu yapının incelenmesi onu kapsayan sistemi anlamaya ve yorumlaya yardımcı olabilir.

Kültürel bir yapıyı çözümlemek için insan zihninin derinliklerine inmenin önemine vurgu yapan ve yapı kavramını inceleyen Lévi-Strauss, özellikle *bilinç dışı unsurlar* üzerinde durmuş ve topluluğun mitik anlatılarına, günümüzde somut bir açıklaması bulunmayan davranış örüntülerine ve fantastik hikâyeler ile topluluğa özgü kültürel simgelerin derindeki anlamlarına dikkat çekerek (Nar, 2014: 38) *bilinç dışı unsurlar* ile bahsi geçen olgular arasındaki ilişkilerin incelenmesi gerektiğini belirtmiştir.

Lévi-Strauss'a (2013: 24) göre kültürel yapılarda "iletişime geçen, mitler aracılığıyla insanlar değil; daima ve sürekli olarak, insan ve nesneler üzerinden mitlerdir". Yapı düşüncesinin açıklamasında önemli bir bakış açısı kazandıran yapısalcı yaklaşımın asıl amacını, "insanların söylem veya mitleri nasıl düşündüğünü değil, mitlerin, farkında olmadan, insanların zihinlerinde nasıl işlediğini veya onları nasıl etkilediğini göstermek" (Leach, 1985: 55) şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu bağlamda 'bazı gerçekliklerin farklı ve olağanüstü biçimdeki sunuları olarak tanımlayabileceğimiz mitlerin' ve bunlarla doğrudan ilişkili olan kült ve ritüellerin sosyal yapıların anlaşılmasında gerekli ve oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Genel olarak davranış örüntüleri biçiminde tanımlayabileceğimiz ritlerin, mit ve kültleri hayata geçiren uygulamalar olduğu görülmektedir. Ritlerin içinde bulunan hareket ve oluş halinin belli bir amaç dâhilinde sistemleştiğinde ritüelleri meydana getirdiğini (Yıldız Altın, 2018: 86) söylemek mümkündür.

Sonuç olarak, çalışmada, bahsi geçen inceleme yöntemleri, Anadolu Ahi teşkilatlarındaki geleneksel işleyiş sistemine uygulanmış, Anadolu Ahi teşkilatlarını meydana getiren temeller gösterilmeye çalışılmıştır.

2. Anadolu'daki Ahi Teşkilatları Hakkında Birkaç Not

Moğol istilalarıyla baş gösteren Anadolu'daki kargaşanın isyanlarla pekiştiği ve bu buhranın Orta Anadolu'yu kasıp kavurduğu bir dönemde *Ahi Evran, Baba İlyas, Hacı Bektaş, Mevlana* gibi inanç ve kanaat önderlerinin halkın manevi hislerini güçlendirme yönünde bir gayretleri olduğu bilinmektedir. Özellikle Ahi Evran'ın, esnaf ve sanatkârları "bir birlik altında toplayıp" sanat ve ticaret ahlakı başta olmak üzere esnaf teşkilatının gereklerini sağlamak üzere (Çağatay, 1997: 83-84) Ahi adı verilen teşkilatın tepe noktasında bulunduğu görülmektedir.

Türk halkını, genel olarak, içinde bulunduğu ekonomik buhrandan kurtarmak veya "üretmek" için esnaf ve sanatkârları örgüt kültürü içinde ve tek bir çatı altında toplayan Ahi Evran'ın liderlik vasıflarına sahip olduğu görülmektedir. Kurduğu örgütün resmî başkanı olan Ahi Evran'a, geleneğin sürekliliği bağlamında, "ahi baba" denilmiştir (Çağatay, 1997: 84). Bir çeşit unvan olan bu isimlendirme, teşkilat üyeleri ve halk arasında Ahi Evran'a bir statü ve meşruiyet kazandırmış olmaktadır. Başka bir deyişle, bu isimlendirmeyle Ahi Evran'ın başkanlığının onaylanması sadece resmiyette değil aynı zamanda halk ve teşkilat üyeleri nezdinde de gerçekleşmiştir.

Anadolu'daki Ahi teşkilatlarının genel inanç ve uygulamalar ile işleyiş düzeni bakımından bir bütünlük gösterdiği söylenebilir. Özellikle teşkilatların tepe noktasında Kırşehir'deki Ahi Evran Tekkesi varlığının kabul edilmiş olması dikkate değerdir[2]. Buranın şeyhi olan Ahi Şeyhi'ne her bir ildeki tüm Ahilerin piri olarak bilinen Ahi Baba'lar bağlı bulunmaktaydılar (Karagül, 2012: 4). Ahi Baba vekilliğine getirilen kimselerin, Kırşehir Ahi Evran postnişince onaylanmaları gerekliliğinden (Karaman, 2014: 100) hareketle, Anadolu'da gelişim gösteren Ahi teşkilatlarına bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmak mümkündür.

Ahi teşkilatlarının "yapısalcı" ve "yapısal işlevselci yaklaşımlar" temelinde incelenmesinin Ahi örgütlerinin oluşum sürecinin tespit edilmesine, başka bir deyişle, Ahi örgüt kültürünün anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Kült Kavramı Üzerine

Ahi teşkilatlarında, diğer tüm kurumsallaşmış gruplarda olduğu gibi, hiyerarşik bir yapılanma vardır ve bu yapılanma mantığının "örgüt psikolojisi ve kültürü" bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir.

Hem arkaik zamanların hem de modern insanın düşünce sistemi sınıflandırmaya oldukça müsait ve yatkındır. Özellikle dünyayı anlama ve anlamlandırma sürecinde insanoğlunun hiyerarşik düşündüğü gerçeğinden hareketle evrene bakışını çözümlemek, aynı zamanda onun inanç dünyası hakkında da bilgi sahibi olmayı sağlayabilir. Durkheim'in "mekanik ve organik dayanışma" olarak tanımladığı sosyal örgütlenme biçimi, bu süreçleri geçiren

[2] Etkili oldukları dönemde Anadolu'nun sosyal ve ekonomik yaşamalarında düzenleyici oldukları kabul edilen Ahi birlikleri içinde Ahi Evran'ın tarihi ve menkıbevi kişiliği önemli yer tutmakla beraber, onun menkıbevi temelli kült kişiliği gerçek kişiliğinin önüne geçmiş durumdadır (Gökalp, 2005). Debbağlık yaptığı bilinen Ahi Evran ile ilgili kayıtlarda otuz iki çeşit sanatkâr zümresinin lideri olduğu bilgisi vardır (Karaman, 2014: 96). Dericilerin piri olarak kabul edilen Ahi Evran hakkındaki bazı kayıtlar kesin hükümler içermektedir. Örneğin, bir Ahi Şecerenâmesi'nde "Hz. Muhammed'in mucizâtına ve kerametine ve Sultan Ahi Evran Şeyh Mahmud'un debbağlık sanatını inkâr edenler murdar ve ahmaktır" ifadesi yer almaktadır. Bu ifadelerden, İnanır'ın (2014: 129-130) ifade ettiği üzere, hem Ahi Evran'ın manevi kişiliğini hem de Kırşehir Ahi Tekkesi'nin diğer tekkeler üzerindeki manevi otoritesini tanımayan bir kesim olduğu yorumu yapılabilmekle beraber, başlangıçta Anadolu'daki Ahi teşkilatlarının üzerindeki manevi otoritenin Kırşehir Ahi Tekkesi olduğu ortaya çıkmaktadır.

toplumların evreni anlama biçimlerine de yansımış durumdadır. Bu açıdan bir toplumun örgütlenmesinde uzmanlaşma arttıkça "şehir ve ülkeler gibi özel yerleşimlerin yaratıcılarının" veya "belli meslek ve sanat yaratıcılarının" veya "doğa olaylarını yönlendiren yaratıcılar veya Tanrıların" (Su, 2009: 692) ortaya çıkma ihtimali de artacaktır.

Basitten karmaşığa her türlü örgütlenme biçimi içinde görülebilen yönetim sistemi, hiyerarşik bir yapılanmayı beraberinde getirmiştir. Başka bir deyişle, bir örgütü en az sorunla yönetebilmek için sıra düzeni olmazsa olmaz bir niteliğe sahiptir. Neredeyse evrensel olan bu sıra sistemi kültürel bağlamda ele alındığında farklı yorumlar yapmamıza imkân tanır. Ahi teşkilatlarının yönetim biçimine bakıldığında, bahsi geçen hiyerarşik düzeni görmek mümkündür. Sıra sistemi, evrensel düzene uygun olarak, en alttan en üste doğru bir gidiş veya en üstten en alta doğru bir iniş takip etmekle birlikte basamaklarda bulunan kişilerin isim ve görevleri kültürel birtakım nitelikler taşımaktadır. Bu sıra sistemi, Ahi teşkilatlarındaki kült kişilerin varlığını meşru kılan bilişsel ve kültürel gerçekliğin bir sonucudur.

Ahi teşkilatları içinde eski Türk inanç sisteminden gelen "kült" izleri takip edilebilmektedir. Bu bakımdan kült kavramının anlam alanından kısaca bahsetmek gerekmektedir. Yapısal işlevselci yaklaşım çerçevesinde kültlere bakıldığında onları oluşturan inanç unsurlarının üç temel yapısı olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri onun *maddi* (gerçek, fiziki, tabiata ilişkin) anlamı; diğeri *manevi* (mitik, mistik, sihri, mecazi, kutsala ilişkin) anlamı ve bir diğeri davranışlar bağlamında toplum içindeki *sosyal* (sembol, iletişim biçimine ilişkin) anlamıdır. Maddi taraf, onun toplum hayatına ilişkin işleviyle ilgiliyken; manevi tarafı, mitik anlatısında görülmekle beraber onun insanda uyandırdığı ruhi ve psikolojik tarafı ile ilgilidir. Sosyal tarafı ise insanlar arasında iletişim kurulmasını sağlayan toplum içindeki iletişimsel ve semboller dizgesi olması durumudur. Bu üç temel olgu mevcut olduğunda külte konu olan inanç unsurunda *gelenekselleşme, kalıplaşma* ve *çeşitlenme* meydana gelmekte, böylece söz konusu inanış biçimi kült sınıfı içine (Yıldız Altın, 2018: 94) girmektedir. Sonuç olarak, kült sınıfı içinde yer alacak nesnelerin veya şey'lerin gerçek dünya ile doğrudan ilişkileri olduğunu ve grubun onları kabul edip-etmeme durumlarının kültleşecek nesnelerin yaşam sürelerini belirlediğini söylemek mümkündür.

3.1. Ahi Teşkilatları ve Teşkilat İçindeki Kült Kişiler

Ahi teşkilatları, Çağatay'ın (1997: 122-123) tespitlerine göre, dokuz sınıftan oluşmaktaydı. En alt sınıfta "yiğitler", en üstte ise "Şeyh ül-meşayih" adı verilen başkanlar bulunmaktaydı[3]. Ancak bunlar içinde hiyerarşik bir düzen vardı. Temel olarak meslek örgütlenmeleri olan Ahilik teşkilatları içinde usta-çırak ilişkisi söz konusu idi. Teşkilat içinde de en alt sınıfta bulunan yiğitlerin, mesleği öğreten "yol atası" ile meslek atası olan "pir"i vardı. Örgüt yapısı açısından yönetici konumunda olan bu kişilerin yapısal ve işlevsel bakımdan (isimlendirme, göreve gelme, dış görünüş gibi) kült kişiler olduğu görülmektedir[4].

[3] Çağatay'ın (1997: 162) tespitlerine göre Şeyh'in üstünde Şeyh üş-Şüyuh (Şeyhlerin Şeyhi) vardır. Bu dereceler bir fütüvvetnamede şu şekilde geçer: "... yiğitlik ve ahilik ve Şeyhlik üçü birdir... Yiğitlik sakal gelmektir. Ahilik sakala ak düşmektir. Şeyhlik tamam pir olmaktır. Yiğitlik mü'minler yolun almaktır ve Ahilik evliya yolun almaktır ve şeyhlik Peygamber dirliğin dirlemektir. Ve dahi yiğitlik şeriattır ve ahilik tarikattır ve şeyhlik hakikattır".

[4] Türk kültüründe ataların da kendi içinde hiyerarşik olarak sıralandığı görülmektedir. Başka bir deyişle, aynı sistem içinde atanın da atası bulunmakta, en eski ata geldiğinde sonraki atanın statüsü ikincil konuma geçmektedir. Türk inanç sisteminde yaygın olarak görülen "üçler, yediler, kırklar" söylemi bu noktada örnek verilebilir. Veliler arasındaki bu derecelendirme, muhtemelen, ilksel düşüncedeki "hiyerarşik algılayış" biçiminden kaynaklanmaktadır. Sıralamaya göre manevi mertebe olarak en üst seviyede olan veliye "kutb" adı

Ahi kültüründeki pir geleneğinin köklerini atalar kültünde aramak yeni yorumlamalar yapmamıza imkân tanır. Bu açıdan 'Türk kültüründe örgüt kültürünün oluşmasında kült kişilerin, daha dar bir ifadeyle, atalar kültünün etkisi var mıdır ve/veya nedir?' sorusunun cevaplanması önemlidir.

Özellikle icra edilen mesleği soylu ve önemli bir kişiye dayandırma düşüncesi, Türk şecere geleneğinin bir sonucudur. Ahi teşkilatı içindeki esnaflar, geçimlerini sağladıkları sanatı önce kim yaptıysa onu kendilerine *pir* olarak kabul ederlerdi[5]. Pirin ise çoğunlukla Hz. Muhammed'in ashabı arasında yer aldığı gösterilmeye çalışılırdı. Bazı loncalarda ise Müslümanlar arasında saygıya sahip bir kimsenin pir olarak kabul edildiği (Bayram, 2012: 101) görülmekte idi. Şecere geleneği, bir kalfanın ustasının ustalarını bilmenin gerekliliği ile devam ettirilir. Geleneğin ve düşünce tarzının köklerini eski Türk inanç sisteminde bulmak mümkündür[6].

Seyyid Şeyh Hacı Ahmet Efendi'ye verilen bir icazetnamede esnaflar arasında pirlerinin yoluna aykırı davranışlarda bulunanlar olursa "yola getirmek" için dükkânlarının kapatılıp azarlandıkları bilgisi vardır. İcazetnamede eğer üç günden sonra tövbekâr olurlarsa dükkânlarını izinle açtıkları, tekkeye kurban astırdıkları ve tekkenin eşiğine yüz sürüp ihtiyarların ellerini öptükleri (Çağatay, 1997: 90) kaydedilmiştir. Bu bilgilerden teşkilat üyeleri arasında pirin statüsünün önemli olduğu ve bu statünün onaylanması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Dükkânların kült kişilerden icazet alınarak açılması ve sonrasında kurban asma ile eşiğe yüz sürme hareketleri ise ritüelistik uygulamalar içinde yer almaktadır.

Ahi geleneğindeki sanat erbabı içinde "en dürüst ve en çok saygıya değer olan yaşlı üyelerden biri" teşkilatın reisi kabul edilirdi ve ona Ahi (Kızıler, 2015: 409) denilmekte idi. Hiyerarşik düzende üstte bulunan ve nitelik bakımından diğer üyelerden farklı olan bu kült kişi, gerçekte, Türk atalar kültünü yaşatan aktörlerden biridir.

Tüm bu gerekçelerle bir örgüt olarak Ahi geleneğinde yönetici vasfı içinde nitelendirilen kişilerin, dış görünüş ve isimlendirme bakımından özellikle "benzerleri içinde ayrılmaları"ndan (en yaşlı, en dürüst, en bilgili gibi) dolayı kült kişi halini aldıklarını ve bu düşüncenin kaynağını Türk kültüründeki kahraman ve atalar kültünde aramak gerektiğini söylemek mümkündür.

---

verilmektedir. Hz. Peygamber'in varisi olan kutba en yakın iki kişi "imameyn" adını alır ve hepsine "üçler" denilir. Kutb gidince üçlerden biri kutbun makamına oturur ve ardından "yediler" ve "kırklar" gelir (Gökalp, 2005: 33). Söz konusu sıralamada, çoğunlukla, bu hatta uyulduğu görülmektedir.

Pir anlatılarının ve onlara bağlı inanışların günümüzde ve özellikle geleneksel meslek üyeleri arasındaki sosyal ve kültürel işlevleri üzerine bir çalışma için bakınız (Duymaz ve Şahin, 2010).

[5] Ahi kültürü içinde her sanat grubu, kutsal kitaplarda geçen ve kendilerine rehber seçtikleri Peygamberleri pir olarak kabul ederler. Peygamberlerin yaptıkları işe göre belirlendiği ve bu noktada pir olarak adlandırıldığı görülmektedir. Örneğin, Mudurnu'dan 1931 yılında yapılan derlemelerde esnaf pirleri şu şekilde geçer: Selman-ı Pâk [veya bazı kaynaklarda Selmân-ı Fârsî (Melikoff, 2010: 164)], berberlerin; Ekber-i Yemenî, yemeni diken işçilerin; Cömerd Kassâb, kasapların; Kazzâz-ı Velî, attarların; Şeyh Ahî Evren, tabakların (sepiciler) ve İdris Peygamber'in terzilerin piri (Boratav, 1984: 39) olduğuna inanılmaktadır.

Başka bir kayıtta peygamberlere bağlı pirler şu şekilde yer almakta olup sanatkâr peygamber ve sanatları şu şekilde sıralanır: İdris Peygamber, terzi ve yazıcıların; İsmail Peygamber, avcıların; Yusuf Peygamber, saatçilerin; Zülkifl Peygamber, ekmekçilerin; Lût Peygamber, tarihçilerin; Uzeyr Peygamber, bağcıların; Davud Peygamber, zırhçıların ve İsa Peygamber, seyyahların piri olarak kabul edilir (Çağatay, 1997: 161). Türk kültüründe şecere geleneği ile temellenen bu kabul ediş biçimi, soyu bir yere dayandırma veya aidiyeti meşrulaştırma düşüncesi ile açıklanabilir.

[6] Türk kültüründe şecere anlayışı gelenek halini almış olup, geleneği meşrulaştıran veya geleneğin yaşamasını mümkün kılan en güçlü yapıyı atalar kültünde görmekteyiz. Örneğin, Tatar Türkleri arasında anne ve babasının yedi boy şeceresini sayamayan, baba ve büyükbabasının hayatını bilmeyen, anne ve babasına iyi davranmayanların yetim kalacağına ilişkin (Kalafat ve Kamalov, 2005) inançların, yapısal ve işlevsel bağlamda yorumlandığında, açık işlevinin sosyal hayatı düzenlemek, örtük işlevinin ise toplumun manevi alanına yönelik olduğu görülecektir.

Ahi geleneği içinde Ahi adı verilen kişilerin kültleştiğinin önemli bir göstergesi Ahi türbeleri etrafında oluşan inanç ve uygulamalardır. Kırşehir ilinde *Ahi Evran Türbesi*, Antalya'da *Ahi Yusuf Türbesi*, Aydın'da *Ahi Bayram Türbesi*, Ankara'da *Ahi Şerafettin Türbesi*, Ankara ili Etimesgut ilçesinde *Ahi Elvan Türbesi*, Sivas'ta *Ahi Emir Ahmet Türbesi* gibi (Kalafat, 2003) Anadolu'nun birçok yerinde Ahi kültür geleneği içinde türbeler oluşmuş ve bunlar etrafında çeşitli inançlar gelişmiştir. Ahi türbelerinin diğerlerinden adlarında "ahi" isminin bulunması ve/veya yattığına inanılan kişinin ahi kültürü içinde yer alması gibi bazı özellikler bakımından ayrıldığı (Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Kalafat, 2003) görülmektedir.

3.2. Ahi Teşkilatları İçinde Kült Kişilerin Göstergeleri

Ahi teşkilatlarında her esnafın bütün işleri, mütevelli tarafından yürütülürdü. Mütevelli, her iş ve işlemde esnafa karşı sorumlu idi. Yönetim için yeni bir seçim yapıldığında büyük kurulun başkanı yeni yönetimi takdim eder ve loncada saklı bulunan "mütevellilik asası"nı (Çağatay, 1997: 128-129) alırdı. Kendi başına veya mitik bir zaman ve mekânda bulunmayan bir nesne olan "değnek veya asa", "mütevellilik asası" adıyla anıldığında kült simgesi haline gelmektedir. Gerçekte bir anlam ve değeri bulunmayan "sıradan" bir değneğin tören sırasında başkana verilmesiyle, asanın soyut başkanlık düşüncesi ve algısını somutlaştırdığını söylemek mümkündür. Sıradan bir değnek, böylece kült kişi, kült zaman ve kült mekânı ile bütünleşmesiyle asa adını alıp "kült simge" haline gelmektedir.

Toplumdaki hiyerarşik sıralama gidenin yerini doldurmaya programlanmış durumdadır. Sıralamada ikinci kişi, doğal olarak, ölenin yerine geçmektedir. Özellikle örgüt kültürü temelindeki hiyerarşik düzende yerine geçen ikinci sıradaki kişi, statü olarak "ata" konumunu elde edebilmektedir. Bu bağlamda "atalar" veya "ata statüsü", "sonradan kazanılan" bir şeye dönüşme eğilimi gösterebilir. Söz konusu düşünüş biçimi ise geleneksel Türk şecere geleneği anlayışının Türk kültüründeki gelişimiyle paraleldir (Yıldız Altın, 2018: 3).

Yerine geleni doldurmaya planlanmış Türk şecere geleneğinin düşünüş biçimi veya dünya görüşü Ahi teşkilatlarındaki yönetime de yansımış durumdadır. Şöyle ki, esnaf tarafından seçilen mütevelli öldüğü veya görevden ayrıldığı günden bir gün sonra yeni bir başkan seçilir. Böyle bir durumda esnafın "usta"ları toplanır ve yönetim kurulu dışında bulunanların "en kıdemlisi" bu görevi devralırdı. Bu seçimde ustaların eskilerden olması, özellikle en az üç usta yetiştirmiş bulunması, halk arasında namuslu, iyi kalpli ve cömert olarak tanınmış olması (Çağatay, 1997: 128-129) gerekmekteydi.

Ahi teşkilatlarındaki kıyafet geleneğinin "biz ve öteki" bağlamında kültleşme eğilimi gösterdiği tespit edilmiştir. İlkel toplumlardaki etno-sosyal süreç, kabile temelinde oluşmakta idi. Bu aşamadaki grupların kendini tanımlaması, diğerlerinden ayırması sürecinde din olgusu önemli idi. Grubun birliği, "var oluşu hakkında kabileye kozmolojik bilgi veren bir mit" ile sağlanırdı. "Kült" çerçevesinde düzenlenen ritüeller ise hem grup birliğini güçlendiren hem de bir grubun diğerlerinden ayrılmalarını sağlayan bir olgu niteliğindeydi. Özellikle gruba ait dövmeler ile takı veya giysiler gibi semboller üzerinde duran araştırmacı, "biz ve onlar" ayrımının, tüm materyaller ve inanç ekseninde ortaya çıktığını (Teziç, 2017: 194) düşünmektedir. Tüm bunlarla beraber simgelerin en önemli işlevlerinden biri, grup içinde aidiyet sağlamak ve ayrıca grubu diğerlerinden ayırmaktır. Ahiler arasındaki kıyafet geleneğinin de "biz ve öteki/onlar" ayrımını sağlayan grup sembollerinden biri olduğunu ve bu düşünüş biçiminin grup ve/veya örgüt psikolojisini oluşturan temeli sağladığını söylemek mümkündür.

Belirgin bir kıyafet uygulamasının görüldüğü Ahi teşkilatının üyeleri, şalvar giyerler ve şed yani kuşak, peştamal kuşanırlardı. Ahi gençleri arasında ayrıca abadan bir giysi, ayaklarında da mest bulunurdu. Bellerine kemer bağlayıp kemere de bıçak asarlardı.

Ahilerin sarığı yedi veya dokuz arşın olup kıyafetlerde genellikle sarı ve kırmızı renk tercih edilmezdi. Bazı Fütüvvetnâmelerde geçen "… hiçbir Peygamber kızıl ve sarı giymedi, bunlar Fir'avn-i lâin donudur" kaydından söz konusu eleme anlayışının mitsel bir ifadesinin olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ahi teşkilatlarında özellikle gök, ak, kara ve yeşil renkler tercih edilmiştir. Örneğin yeşil renk, müderris, kadı ve hükümdar sınıflarına aitken; ak renk, kalem erbabı ve hafızlara aitti. Kara renk ise henüz Ahilik mertebesine erişmemiş bulunan çırak-yiğitlere özgü (Çağatay, 1997: 123) bir renk uygulamasıdır.

Renklerle ilgili benzer bir uygulama biçimi esnaf sandığındaki keselerin belirlenmesinde de kullanılırdı. Buna göre tahsili imkânsız senetler ve bunlarla ilgili diğer evrakların saklandığı torbanın renk olarak kara olması (Çağatay, 1997: 136) Ahi teşkilatları içinde arketipsel niteliklere sahip renklerin özellikle seçildiğini göstermesi açısından dikkate değerdir.

Yukarıda bahsedilen yedi ve dokuz sayıları eski Türk inanç sisteminde yer alan formülistik veya astronomik sayılar olup kült sınıfı içine girmektedirler. Ak, kara ve gök renklerinin Türk mitlerinin yanı sıra tüm Türk dünyasındaki inanç ve uygulamalarda yer alıyor olmaları onların arketipik nitelikler göstermeleriyle açıklanabilir (Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Ögel, 1993; 1995).

4. Örgütte Özde-Düzenleme İlkesi: Örgütün Manevi Değerleri

Yapısal işlevselciliğe göre canlı veya cansız bir organizmanın kendisi olan yapı, "bütüncül düşünce", "dönüşüm" ve "özde-düzenleme" olmak üzere üç ilke temelinde açıklanabilir. Bunların arasındaki *özde-düzenleme* ilkesi, yapıyı oluşturan ögelerin kendi kuralları doğrultusundaki uygulanma süreci anlamına gelmektedir. İlke, yapının yasaları olup yasanın işlevsel yönünü (Nar, 2014: 31-32) anlatır. Bu bakımdan özde-düzenleme ilkesi, örgüt psikolojisi ve daha kapsayıcı biçimde örgüt kültürünün temel ögesi durumundadır.

Türk devlet teşkilatının yöneticileri olan kağanlar için istendik değerlerden öne çıkanları "yiğit", "akıllı" ve "faziletli olma" idi. Bu nitelikleri kendinde toplayan kavramın *erdem* olduğunu görmekteyiz. "Tanrı yolu ve hükümdara Tanrı tarafından verilmiş iyi bir özellik" olarak tanımlanan erdem, Türk kahraman ve ata tipolojisinde olması beklenen niteliklerden birisi olup (doğru, adaletli, yiğit, ölçülü, ahlaklı, bilge, vefalı, alçakgönüllü ve "sözünün eri olma" gibi) birçok değeri içinde (Yıldız Altın, 2018: 170) barındırmaktadır. Bu düşünceden yola çıkarak Ahi kültüründe üç şeyin açık, üç şeyin de kapalı olduğu kabul edilir. "Gözü, dili ve beli bağlı olmak" kapalı olanlarken; "eli, kapısı ve sofrası açık olmak" açık olanlardandır (Anadol, 1991: 62). Açık olan nitelikleri ve Türk kültüründeki istendik değerleri kendinde toplayan kapsayıcı bir kavram olan "erdemlilik" veya "erdemli olma" veya "erdem sahibi olma", Ahilik etrafında şekillenmiş düşünce tarzının temelini en iyi biçimde açıklayan ifadelerden biridir. Bu bağlamda Ahi teşkilatları özelinde görülen Türk kültüründe özellikle ata vasfına erişmiş kült kişilere ilişkin inanç ve uygulamaların geçmişle sınırlı kalmayıp Türk'ün hayat felsefesi veya dünya görüşünü (Turkish worldview) yansıttığı söylenebilir.

Ahi kültüründe üç şeyin açık olması düşüncesinin en eski izlerini *Dede Korkut Kitabı*'nın *Mukaddime* bölümünde görmekteyiz. *Mukaddime*'den alınan şu sözler dikkate değerdir: "Tekebbürlik eyleyeni Tanrı sevmez, köñlin yüce tutan erde devlet olmaz", "… er malına kıymayınça adı çıkmaz", "Konuğu gelmeyen kara ivler yıkılsa yig". Aynı bölümde kadınların dört türlü olduğu, bunlardan sadece birinin hayırlı olduğu ifade edilmiştir. Bu hayırlı kadın, "ivüñ tayağıdur" (evin direğidir, dayanağıdır) şeklinde geçmektedir. Böyle bir kadının misafiri ağırlayacağı, yedirip içireceği bildirildikten sonra onun Âyişe ve Fâtıma soyundan geldiği bilgisi vardır (Ergin, 1964: 1-3). Sürekli vurgulanan bir değer olan cömertlik ile Ahi teşkilatındaki açık olanlar arasında organik bir bağ bulunmaktadır.

Başka bir deyişle, Ahi teşkilatı üyelerinde olması istenen değerler, teşkilatın özde-düzenleme ilkesi, aynı zamanda, Türk dünya görüşündeki ideal insan tipinin devamıdır.

Bir topluluğun örgüt adıyla anılması için önemli ilkelerden birisi düzenlenmiş bir kontrol sistemine sahip olmasıdır. Debbağlar piri olarak kabul edilen Ahi Evran'ın belirlediği kurallara göre işlenecek derilerin sanatkârlar arasında paylaştırılmasının anlatıldığı bir metinde teşkilatın belirlediği kurallara uyulmasının gerekliliği belirtilmiştir. Bu talimatnameye göre otuz ve yirmi yıllık ustaların önünde ellerini sallayıp söz ile mücadele eden kişilerin "yakasın kesip, börkün alıp" tekrar çıraklığa verilmesi emredilmektedir (Çağatay, 1997: 98). "Yakasın kesip, börkün alıp" ifadesindeki düşünüş biçiminin benzerini veya en arkaik kayıtlarından birisini *Dede Korkut Kitabı*'nda görmekteyiz. "Kam Pürenüñ Oğlı Bamsı Beyrek Boyı"nda otuz dokuz yiğidiyle Beyrek'in tutsak gittiğini duyan Beyrek'in babası Püre Bey'in "yas alameti" olarak ifade edebileceğimiz hareketi bu açıdan dikkate değerdir.

Dede Korkut Kitabı'nda "Beyregün babası kaba saruk götürüp yire çaldı, tartdı yakasın yırtdı, oğul oğul diyüben bögürdi, zârılık kıldı" (Ergin, 1964: 33) ifadelerinden hareketle bahsi geçen talimatnamedeki kural ihlali karşısındaki hareketin ritüelistik bir karaktere sahip olduğu ortaya çıkmaktadır. Ahi teşkilatı içindeki "yaka kesmenin ve börkün alınması" olayının sözlü kültürde de yaşadığını söylemek mümkündür. Uzun bir dönem halkın hafızasında yer etmiş olan ve daha sonra yazıya geçirildiği kabul edilen *Dede Korkut Destanları* ile olan bu organik bağ, geleneğin yaşayış gücünü ve sürekliliğini göstermesi bakımından dikkate değeridir.

5. Ritüel Kavramı Üzerine

Genel olarak bu dünyadaki mevcut düzenin, alternatif öteki dünya düzeni ile değiştirilmesi hali (Berg vd., 1986: 351) olarak tanımlanabilen ritüellerin toplumsal yaşamda belli bazı işlevleri olduğu gerçeği, onların fonksiyonları açısından araştırılmasını gerekli kılmıştır. Bir anlamda "katalizör" görevi gören ritüelleri inceleyen araştırmacılar, onların sosyal işlevi üzerine (Matsumoto, 2014: 146-147) odaklanmışlardır. Bu bağlamda sosyal hafızadaki bilgi, ritüellerle sürdürülür ve aktarılır. Geçmişin bilgisinin taşındığı sosyal hafıza, anlamsal bağlamda, yaşamını ritüellere borçludur (Connerton, 1996: 3). Dolayısıyla ritüeller, genel olarak, belli yönlerdeki değerleri ve özel anlam tiplerini inşa eden bir dizi bedensel faaliyetler veya kalıplaşmış davranış biçimleri olarak görülmekle beraber onların önemli bir işlevinin toplum veya grup içindeki uyum ve kimlik inşasını hızlandırma ve pekiştirme (Yıldız Altın, 2018: 4) olduğu söylenebilir.

Genel davranış örüntüleri olarak tanımlayacağımız ritlerin "kalıplaştığı", "gelenekleştiği", "varyantlaştığı" ve belli kurallara göre icra edildiği daha karmaşık bir yapı olan ritüeller, "işlevsel" ve "simgesel" olmak üzere iki yöne sahiptir. Yapısal işlevselci yaklaşımı benimseyen antropologlar için ritüellerin toplumsal bütünleşmeyi pekiştirici bir işlevi olduğu kabul edilmiştir. Ritüellerin "iktidar meşrulaştırıcı" işlevi üzerinde duran Bloch, "stilize ayinsel formüllerin" grup içindeki üyelerinin lider konumdaki kişinin hâkimiyetine boyun eğmelerini sağladığı (Özbudun, 2009: 101-102) düşüncesindedir.

5.1. Ahi Teşkilatlarında Ritüeller

Ahiler arasına girmek için belli bazı uygulamalar olup bunların mistik havası dikkat çekicidir. Bir Ahi Fütüvvetnâmesinde[7] konuyla ilgili olarak "… Ahiler içinde simge budur

[7] Ahi teşkilatları içinde Fütüvvet geleneği büyük yer tutmaktadır. Türkler arasında XI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan Anadolu'daki Fütüvvet teşkilatının menşeini İslamiyet öncesi dönemde gelişmiş olan *Alplık, Ata-Babalık, Aksakallık* vb. adlarla isimlendirilen ve genel olarak "atalar kültü" sistemine bağlayan Torun'a (1998: 11) göre Türklerin İslamiyet'i kabulüyle İslamlaşan bu "müesseseler", İslam kültür dairesi içinde yeniden teşkilatlanmaya başlamışlardır. Böylece *Ata-Baba, Alp, Ak Sakallar* İslamlaşarak *Abdal, Gazi* ve

ki, nakib bir eline tuz alıp gelip toplumun ortasında duran suya sala" ifadesi önemlidir. Ardından nakibler kapıyı açarlar, geçmiş erkân erlerini birer birer anıp dua edip salavat getirirler. En sonunda da zaviyeye alınacak yiğidi gösterip topluluklarına (Çağatay, 1997: 123) kabul ederler.

Ahi ve Bektaşi ritüelleri arasında ciddi benzerlikler olduğunu ortaya koyan Melikoff'un (2010: 165) aktardığı bir başka Ahi ritüelinde teşkilata yeni giren kişiye içmesi için şerbet ve herkesin sırayla yudumladığı bir tas (tuzlu su) verildiği görülmektedir (Türk inanç sisteminde tuz ve su arketipsel niteliğe sahip olup bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Ögel, 1993; 1995).

Yapılan bu uygulamalar, gerçekte, Ahi teşkilatına özgü ritüeller olmalarının yanı sıra Ahi örgüt kültürünün de bir gereğidir. Uygulamalar, hem ustaların otoritelerinin meşruluğunu sağlamakta hem de aday kişide aidiyet uyandırmakla birlikte adayın kendisinde gruba kabul edildiği hissi yaratmaktadır.

Ahi teşkilatları içindeki ziyafet toplantıları ile Türk kültüründe bir dönem oldukça etkili olmuş olan görkemli şölen veya toyların benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ahi kültür ortamında memleketin her yerindeki esnaf ve sanatkârların yılın belli gününde eğlence düzenledikleri çeşitli fütüvetnâmelerde kaydedilmiştir. Bu geleneksel tören ise teşkilatta bir tür yıllık ritüel halini almış durumdadır. Çırakların kalfa olmaları, kalfaların ise başka dükkân açarak ustalığa erişmeleri ziyafet ve eğlence ile sonuçlanırdı. Gerek kırsal kesimde gerekse kasaba ve şehir ortamında yapılan bu tür eğlenceler geleneksel Türk şölenlerini hatırlatır mahiyettedir. Bu tür şenliklerin sonunda, genellikle ikindiden sonra, hafızlar mevlüt okurlardı. Toplantı ve okunanların manevi bedeli, ölmüş esnaflar ile vakıf sahiplerinin ruhlarına hediye edilirdi (Çağatay, 1997: 131-133). Türk kültüründeki toyların bu türden en eski izlerini ise *Dede Korkut Kitabı*'nda Dirse Han'ın hatununun çocuk dilerken ulu toy vermesinde görmekteyiz (Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Ergin, 1964).

Anadolu ve Osmanlı'da çok eskiden beri yardım sandığı işlevine sahip bir "esnaf sandığı"nın olduğu bilinmektedir. Kethüda, yiğit başı ve ihtiyarların gözetim ve sorumluluğu altında bulunan bu sandıktaki sermaye esnaflardan toplanan paylarla biriktirilirdi. Esnafın elinde demirbaş eşyalar ile toplu eğlencelerde kullanılmak üzere bakır kaplar bulunurdu. Bunların bir kısmının esnaf tarafından satın alındığı; ancak içlerinden bazılarının padişah ve esnaflarca hibe ve hediye edildiği (Çağatay, 1997: 135) bazı kaynaklarda geçmektedir[8]. Bahsi geçen benzer bir uygulanma biçiminin en eski izleri, *Dede Korkut Kitabı*'ndaki "İç Oğuza Taş Oğuz Asi Olup Beyrek Öldügi Boy"da yer almaktadır. Adı geçen destanda Kazan'ın evini bu geleneğe uygun olarak yağmalattığı görülmektedir: "Üç Ok, Boz Ok yığnak olsa Kazan ivin yağmaladur idi. Kazan girü ivin

---

Ahi unvanları almışlardır. Dolayısıyla fütüvvet geleneğiyle doğrudan ilişkisi bulunan Ahi teşkilatlarının temelleri içinde atalar kültünün bulunması bir tesadüf değil, eski Türk inanç sisteminin ve kadim Türk kültürünün bir gereğidir.
Türk kültüründeki kahraman tipleri ve özellikle "Ahi tipi" ile ilgili daha geniş bir inceleme için bakınız (Kaplan, 1996).

[8] Hediye etme, bir dönem, Türk kültüründe önemli bir yeri olan ve "kençliyü, han-ı yağma veya potlaç" olarak isimlendirilen geleneği hatırlatmaktadır. Kuzey Amerika'nın batı taraflarında yaşayan bazı yerli kabileler arasında bulunan görkemli şölenlere *potlaç* denilmektedir. Benzer bir geleneğin Türkler arasında da uygulandığı bilinmektedir. *Han-ı yağma* veya *kençliyü* olarak geçen bu eğlenceli ziyafette konukların yiyeceklerinden çok fazla gıdalar, giyebileceklerinden çok fazla giysiler ve özellikle tepeler oluşturacak derecede sıralanan bakır kaplarla diğer kullanım eşyaları yığılırdı. Ziyafeti veren kişinin davetlilerin buradaki eşyaları kaldırıp götürmelerini önermelerine dayanan bir gelenektir. Karşılıklı olan bu uygulamada davetlilerin çağrıldıkları şölenden daha israflı ve görkemli bir şölenle karşılık vermeleri (Gökalp, 1991: 47-48) beklenmektedir.
Bu geleneğin sosyal ve kültürel işlevleri üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız: (Demez, 2011; Geçer ve Kartopu, 2017).

yağmalatdı ... Kaçan Kazan evini yağmalatsa halalınuñ elin alur taşra çıkar idi, anda yağma iderler idi" (Ergin, 1964: 116).

5.2. Erginlenme Ritüelleri: Mesleğe Kabul ve Yamaklıktan Çıraklığa; Çıraklıktan Kalfalığa; Kalfalıktan Ustalığa Geçiş

Ahi teşkilatlarındaki mesleğe kabul törenlerinin, kadim erginlenme ritüellerinin devamı olduğu söylenebilir. Bir aşamadan başka bir aşamaya geçişin, bir anlamda, yönetici eliyle onaylanması hali olan erginlenmelerde mevcut seviyeden "daha iyi" bir seviyeye geçiş olup "ilerleme" kaydedilir. Ahi teşkilatlarındaki "şed veya kuşak bağlama" uygulamalarını erginlenme ile açıklamak mümkündür.

Literatürde "erginlenme", genel olarak, manevi yenilenme ve yeniden doğuş olarak tanımlanmaktadır. Metafizik doğanın sırlarını öğrenen erginlenmiş kişi eşikten geçerek yeni bir dünyaya adım atmış olur. Yeni dünyada aynı anda yeni bir yaşama, güce ve bilgiye sahip olan (Eliade, 2003: 77) bu kişinin adı, "diğerleri içindeki" statüsü ve kendini anlayış ile ifade ediş biçimi değişir.

Erginlenme törenlerinin toplumun işleyişinde önemli rolleri bulunmaktadır. Bu törenlerde gençlere aktarılan bilgi, toplumun *organik yasalar* çerçevesinde yeniden kurulmasına atıf yapar. Toplumun kendisi hakkında sunduğu bu bilgiler, mitlerde öykülendiği biçimiyle ataların kurucu eyleminde yer alır. Bu nedenle atalar, ritler esnasında, açık ya da örtük bir biçimde işe karışmakta ve orada hazır bulunmaktadırlar. Gençler kendilerini onlardan bir şeyler öğrenmeye hazırlar. Böylece her türlü erginlenme töreninin başlıca figürleri olarak atalar (Bonnefoy, 2000: 846-847), gerçek bir kült nesnesi haline dönüşürler.

Ahi kültüründe kuşak bağlama geleneğinin en eski izleri[9] Hz. Adem'e kadar götürülmektedir. "Şedd-i vefa veya vefa şeddi" denilen şeddeyi, ilk defa Cebrail'in Adem Peygambere kuşattığına inanılmaktadır (Çağatay, 1997: 161). Böylece Ahiler arasında kuşak bağlama geleneğinin kökeni kadim zamanlara bağlanarak kuşak simgesiyle tamamlanan erginlenme ritüelinin tarihsel arka planı üyeler arasında ve teşkilatın ait olduğu toplum içinde kurulmuş olmakta, diğer bir ifadeyle, kuşak, bağlandığı kişinin meşruiyetini sağlamakta ve kült simgesi haline gelmektedir.

Ahilik teşkilatlarında kuşağın *yedi adı, yedi bağlaması, yedi açması, yedi tılsımı, yedi türlü götürmesi* vardır. Ahi öğretisine göre bu simgeler yedi yıldızdan, yedi yerden, bencilliğin yedi başından, yedi yönden ve yedi farzdan kinayedir. Bu noktada Türk kültüründen gelen bazı güçlü simgelerin yeni bağlamlarda yeniden yorumlandığını söylemek mümkündür. Ancak nesnelerin "öz" yapısı aynı kalmakta, dış yapıda ise yüzeysel değişmeler görülmektedir. Ahi kültür geleneğindeki ustaların yedi defa kuşak bağlamayı ve açmayı öğrencilerine açıklamaları buna bir örnektir: "Ahi, cimrilik kapısını bağlaya, cömertlik kapısını açа. Lezzet kapısını bağlaya, çile kapısını açа. Halktan umut kapısını bağlaya, Haktan yana açа. Anlamsız söz söyleme kapısını bağlaya, doğruluk ve iyi kulluk kapısını açа. Şeytan işi kapısını bağlaya, doğruluk kapısını açа" (Çağatay, 1997: 127). Sonuç olarak eski Türk inanç sisteminden gelen astronomik yedi sayısının yanında kuşak bağlama ile tamamlanan erginlenme ritüeli, Ahi kültürü içinde tasavvufi temelde yeniden yorumlanmış olmaktadır.

[9] Türk kültüründeki çeşitli ritüellerde ön plana çıkan kuşağın bağlanma amacı farklı olmasına rağmen, söz konusu davranış biçimlerinin yapılış mantığının benzer olması, ortak kültürel temelden kaynaklanmaktadır. Bu noktada kuşak, erginlenmenin simgelenmesi veya onaylanması işlevine sahip olmaktadır. Bu bağlamda Ahiler arasındaki kuşak bağlama töreninin tahta çıkan Osmanlı padişahlarının kılıç kuşanması ve evlenecek bir kızın beline babası veya ailenin en büyüğü tarafından bağlanan kuşakla bağdaştıran değerlendirmeler vardır (Bakınız: Çağatay, 1997).

Ahiler arasında yamaklıktan çıraklığa, çıraklıktan kalfalığa ve kalfalıktan ustalığa/üstadlığa geçiş bazı kurallara bağlanmıştır. Örneğin, kalfaya ustalık takdiminin yapılacağı yaklaşık olarak otuz gün önce bildirilse de bunun *bir törenle ilan edilmesi*, geleneğin zorunlu kıldığı durumlardandır. Bu mitik ve mistik onaylanmalar, Ahi ritüellerinin uygulanma biçimlerinin temellerini kadim zamanlara götürmektedir. Diğer bir deyişle bu türden uygulamalar, insanlık tarihindeki erginlenme törenlerinin yeni bağlamlarda hayat bulmasından ileri gelmektedir.

Ahi teşkilatında iki yıl düzenli olarak yamaklık eden kişi çıraklığa yükselir (Çağatay, 1997: 137). Çırak olacak gencin dükkân ustası ve kalfaları ile adayın velisi, esnaf başkanının dükkânında (*mitik mekân*) sabah namazından sonra (*mitik zaman*) toplanırlar. Başkan, çırağın sırtını sıvazlar ve öğütler verir (*kült kişiye mahsus bir uygulamalar*). Ardından çırağa üstadı tarafından verilmek üzere uygun bir haftalık ücret keser. Başkanın buradaki konumu ve işlevi, onu kült kişiler sınıfına yerleştirmektedir.

Benzer biçimde çıraklıktan kalfalığa yükselecek bir kişi için de birtakım ritüeller uygulanmıştır. Lonca odasında yapılan bu törende lonca kurulunun tamamı törende hazır bulunur (Çağatay, 1997: 137). Kalfaların "en kıdemlisi" (*benzerleri arasında ayrılan kült kişi*) hizmet ve rehberlik görevinde bulunur. Orada bulunan bir hoca aşir okur, dua eder; ölmüş ve gelmiş geçmişlerin ruhlarına Fatiha okur. Ardından herkes ayağa kalkıp başkan (*kült kişi*) peştamal kuşatır (*kült simgesi*) ve yeni kalfa, üstad ve büyüklerin ellerini öperek (*kült kişinin onaylanması*) törene son verilir.

Ölmüşlerin ruhlarına dua edilmesi ile ilk ücreti başkanın belirlemesinin dizgesel mantığı aynıdır. Haftalık ücreti kesen kişinin, aynı zamanda kült bir kişi olması veya ritüelde kendilerinden önce ölenlere dua edilmesinin maddi-kültürel nedenleri vardır.

Toplumsal bir grup, ölü ve canlı üyelerden oluşmakta olup, üyeler arasında ilk sıra ölülere ait olup ilk önce onlara hizmet edilmesi gerektiğine inanılmıştır. İlksel düşünceden hareketle her şeyin ilki ölülere sunulurdu. Böyle bir zihin dünyasının arkasında, büyük bir ihtimalle, *hiyerarşi duygusu* yer almaktadır. Bu duygu, öncelik sırasının neden her zaman *Tanrı*, *ölü* ve *atalar*a verildiğini (Lévy-Bruhl, 2006: 72-73) açıklayabilir.

Ahi kültürü içinde kalfalıktan ustalığa/üstadlığa geçiş ve bunun zamanı kurallara bağlanmış durumdadır. Üstadlık törenleri ilkbaharda yapılmakta olup bu *zamanın* gerçekte *mitik zamanın* maddi-kültürel nedenleri bulunmaktadır.

Türk kültürünün temellerinin atıldığı Orta Asya coğrafyasında yaz ve kış mevsimleri arasındaki ilkbahar ve sonbahar, Sibirya bozkırlarında belirgin bir şekilde takip edilebilen iklim koşullarıdır. Kar ve buzullarla kaplı kışın sonunu getiren ilkbahar ve kavurucu sıcaklarla kavrulan bozkırı kışa hazırlayan sonbahar, uyanan veya uyumaya başlayan dünyaya yönelik törenler açısından oldukça önemli olmuş ve bu durum bir dizi inanç örüntüsü oluşturmuştur. İlksel düşüncede yaz ve kış döngüsündeki "ara zamanlar" geçiş olanağı sağlamış, bir anlamda "eşik" konumunda (Lvova vd., 2013: 58) yer almıştır. Eski Türk inanç sisteminde belli uygulamalar için sonbahar ve ilkbaharın seçilmesinin sebepleri bu çerçevede yorumlanabilir. Ahi teşkilatları içinde zaman olarak özellikle ilkbaharın seçilmesi ise yeni bir dönem, evrenin uyanışı ve bereketlilik ile açıklanabilir. Böylece törenler için sıradan bir zamanın değil, aksine ilkbaharın belirlenmiş olması, ilkbaharı kültleştirmekte ve onu mitik zaman sınıfına yerleştirmektedir.

Üstadlık töreninde esnafın üstadları veya ustaları, esnaf kâhyaları, memleketin müftüsü, kadısı ve Ulucamii'nin hatibi ve imamları çağırılır (Çağatay, 1997: 139). Kâhya köşkünde, esnaf kâhyaları ve üstadlar iki sıralı bir çember (*mitik mekân*) oluştururlar. Çemberin ortasına yerleştirilen yuvarlak bir sedir üzerinde (*merkez simgeciliği*) "kâhyaların en yaşlısı" (*kült kişi*) ile müftü ve kadılar oturur. Aynı zamanda toplantıya başkanlık eden ve

(*ata konumunda olan*) kâhya ayağa kalkarak "asasına" (*kült simgesi*) dayanır ve yeni üstadı çağırır. Bu kişi, hangi peygamberin hangi sanatın piri olduğunu söyleyip esnafın silsilesini pirine kadar çıkarıp yeni üstada öğütler verir.

Kalfalıktan ustalığa geçişte usta, kalfasının belindeki "kalfalık peştemalını" (*kült simgesi*) çıkarıp, kendi eliyle "üstadlık peştemalını" (*kült simgesi*) kuşatır. Dolayısıyla Türk kültüründe gelenek oluşturup kültleşen usta-çırak ilişkisi bağlamındaki "usta eli verme"nin simgesel anlamı, Ahiler arasında kuşak bağlama ile gerçekleşmektedir.

Usta eliyle bağlanan ve kült özellik kazanan peştamalın kuşatılması sırasında ustanın aday kişiye "Taş tut altun olsun. Tanrı seni iki cihanda aziz etsin. Tuttuğun işte hayır gör. Geçenler, erenler, pirler daima yardımcın olsun" (Çağatay, 1997: 138-139) şeklindeki sözleri, kült kişi tarafından söylendiği için sıradan bir söz değil "dua" kabul edilip saygı duyulmaktadır. Ayrıca bu sözlerde, Türk şecere geleneğine bağlı olarak silsilenin takip edilmesi dikkate değerdir. Söz konusu geleneksel uygulama ise insan zihninin hiyerarşik düşünmesiyle açıklanabilir. Bu evrensel düşünce biçimi insanın kendisini tanımlamasından, kültür oluşturmasından ve/veya bir gruba aidiyetlik hissetmesine kadar hemen her alanda görülebilmektedir. Sonuç olarak "biz ve diğerleri" veya "biz ve onlar" veya "biz ve öteki" ayrımından gelen bu "ilksel düşünce" biçimi, kültleri ve sonraki aşamada kültürü oluşturan temellerinden birisidir.

Sonuç ve Öneriler

Ahi teşkilatlarının içerik analizinin yapıldığı bu çalışmada, derinlemesine bir inceleme imkânı sağladığından "yapısalcılık" ve "yapısal işlevselcilik" temel alınmıştır. Bu inceleme yöntemleri sayesinde teşkilatın kültürel temellerini oluşturan, kaynağını eski Türk inanç sisteminden alan ve Ahi kültürü içinde yeniden yorumlanan bileşenler tespit edilmiştir. Çalışma boyunca teşkilat içindeki birçok uygulamada Türk mitik tasavvurlarına ait unsurlar tespit edilmiş ve söz konusu unsurların geleneksel Türk dünya görüşüyle benzeşen yönleri ortaya konulmuştur.

Çalışmada teşkilat içindeki yönetici konumunda bulunan kült kişiler üzerinde ayrıca durulmuştur. Teşkilattaki kült kişiler, onların nitelikleri ve toplum içindeki statüleri kahraman ve atalar kültü bağlamında değerlendirilmiş ve bunların geleneksel Türk ata tipinin yeniden yorumlanan biçimi olduğu ifade edilmiştir.

Türk kültürünün, düşüncesinin ve felsefe yapısının gereği olarak Türk-İslam senteziyle şekillenen bir kurum olan Ahi teşkilatları, uzun bir dönem Anadolu'da etkili olmuş ve belli bazı uygulamalarıyla halen etkili olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda Ahi teşkilatlarındaki birçok uygulamanın kaynağını eski Türk inanç sisteminden aldığını ve bunların Ahi kültürü içinde yeniden yorumlandığını söylemek mümkündür.

Türk halkbilimi çalışmalarında örgüt sosyolojisi ve psikolojisi üzerine çalışmaların yapılması, bir bakıma daha geniş bir örgüt olan toplumun ve onun ürettiği kültürünün anlaşılmasına katkı sağlayabilir. Bir toplumun yarattığı örgütler, o toplumun genel amaç ve ilkelerine tamamen karşıt olamayacağına veya böyle bir durumda örgütün uzun süre yaşamayacağı dikkate alındığında, örgüt kültürünü oluşturan maddi-kültürel unsurların tespit edilip incelenmesi önemli hale gelmektedir.

Anadolu'da meslek örgütlenmeleriyle birlikte anılan Ahi teşkilatları, bütüncül bir yaklaşımla meslek folkloru (örgüt kültürü bağlamında usta-çırak ilişkisi, atalar kültü bağlamında meslek pirleri gibi) açısından henüz değerlendirilmemiştir. Makale, bu açıdan, örgüt kültürü bağlamında ve meslek folkloru temelinde Ahi teşkilatlarının incelenmesine bir giriş niteliğindedir. Ancak, Ahi kültürü içindeki her bir mesleğin kendine has uygulama biçimleri olduğundan incelemelerin teşkilat bünyesindeki müstakil meslek grupları için yapılması daha faydalı olacaktır. Bu noktada Ahi şecere-nâmeleri tespit edilebilir ve

bunlardaki folklorik yön araştırılabilir. Böyle bir inceleme yöntemi, günümüzde de belli başlı yönlerde etkisini sürdüren Ahi kültür geleneğinin anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

ANADOL, Cemal. (1991). *Türk-İslâm Medeniyetinde Ahilik Kültürü ve Fütüvvetnâmeler*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

ATSIZ, H. Nihal. (1985). *Âşıkpaşaoğlu Tarihi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

BAYRAM, Mikail. (2001). "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (10), s. 1-11.

BAYRAM, Mikail. (2008). *Fatma Bacı ve Bacıyân-ı Rûm (Anadolu Bacıları Teşkilatı)*. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

BAYRAM, Selahattin. (2012). "Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (21), s. 81-115.

BERG, G. M. ve diğerleri. (1986). "Review" [Review of the book *From blessing to violence: History and ideology in the circumcision ritual of the Merina of Madagascar* by Maurice Bloch]. *Current Anthropology*, 27(4), s. 349-360.

BONNEFOY, Yves. (2000). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. (Haz.: L. Yılmaz), C. 2, Ankara: Dost Kitabevi.

CONNERTON, Paul. (1996). *How Societies Remember*. Great Britain: Cambridge University Press.

ÇAĞATAY, Neşet. (1997). *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

DEMEZ, Gönül. (2011). "Armağanın Değişen Sosyo-Kültürel Anlamları: Tüketim Toplumu Bağlamında Bir Hediyeleşme Örneği Olarak Çiçek Gönderme". *Mediterranean Journal of Humanities*, 1(2), s. 87-103.

DÖĞÜŞ, Selahattin. (2015). "Kadın Alplardan Bacıyân-ı Rum'a (Anadolu Bacıları Teskilatı); Türklerde Kadının Siyasi ve Sosyal Mevkii". *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), s. 127-150.

DUYMAZ, Ali ve ŞAHİN, H. İbrahim. (2010). "Meslek Folkloru Kapsamında Geleneksel Mesleklerdeki Pir İnancı ve Hikâyeler Üzerine Bir Değerlendirme". *Millî Folklor*, (87), s.101-121.

ELİADE, Mircea. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. (Çev.: Lale Arslan), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

ERGİN, Muharrem. (1964). *Dede Korkut Kitabı (Metin-Sözlük)*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.

GEÇER, Harun ve KARTOPU, Saffet. (2017). "Arkaik Bir Törenin Postmodern İzdüşümleri: Potlaç Geleneğinden Tüketim Kültürüne". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(52), s. 676-687.

GÖKALP, Haluk. (2005). "Ahi Evran-ı Velî'nin Menkıbevî Kişiliği". *Ahilik Araştırmaları Dergisi (AHAD)*, (2), s. 23-37.

GÖKALP, Ziya. (1991). *Türk Uygarlığı Tarihi*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

İNANIR, Ahmet. (2014). "XVI. Yüzyıl Osmanlı Fetvalarında Ahilik". *OMÜİFD*, (36), s. 103-138.

KALAFAT, Yaşar ve KAMALOV, İlyas. (2005). "Tatar Efsaneleri". *Karadeniz Araştırmaları*, (6), s. 52-77.

KALAFAT, Yaşar. (2003). "Ahi Türbeleri Etrafında Oluşan Halk İnançları (Diyanet İşleri Başkanlığı Arşiv Kayıtlarına Göre)". *TÜBAR*, XIV, s. 177-186.

KAPLAN, Mehmet. (1996). *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 3 - Tip Tahlilleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

KARAGÜL, Mehmet. (2012). "Ahilik ve Sosyal Sermaye Bağlamında İş Ahlakı ve Üretim İlişkisi". *Akademik Bakış Dergisi*, (32), s.1-16.

KARAMAN, Ramazan. (2014). "Türk Ahi Teşkilatının İşleyişi ve Çorum Tarihinde Ahilik". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (1), s.93-109.

KIZILER, Hamdi. (2015). "Osmanlı Toplumunun Sosyal Dinamiklerinden Ahilik Kurumu". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 4(2), s.408-423.

LEACH, Edmund. (1985). *Lévi-Strauss*. (Çev.: Ayla Ortaç), İstanbul: Afa Yayınları.

LÉVI-STRAUSS, Claude. (2013). *Mit ve Anlam*. (Çev.: Gökhan Yavuz Demir), İstanbul: İthaki Yayınları.

LÉVY-BRUHL, Lucien. (2006). İlkel İnsanda Ruh Anlayışı. Çev.: Oğuz Adanır, Ankara: Doğu Batı Yayınları.

LVOVA, E. L. ve diğerleri. (2013). *Güney Sibirya Türklerinin Geleneksel Dünya Görüşleri-Kâinat ve Zaman. Nesneler Dünyası*. (Çev.: Metin Ergun), Konya: Kömen Yayınları.

MATSUMOTO, Go. (2014). *Ancestor Worship In The Middle Sıcán Theocratic State*. Unpublished Doctoral Thesis, School Southern Illinois University Carbondale.

MÉLIKOFF, Iréne. (2010). *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*. (Çev.:Turan Alptekin), İstanbul: Cumhuriyet Kitapları.

NAR, M. Şükrü. (2014). "Yapısalcılık Kavramına Antropolojik Bir Yaklaşım: Levi-Strauss ve Yapısalcılık". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, 27, s.29-46.

ÖGEL, Bahaeddin. (1993). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. C.1, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖGEL, Bahaeddin. (1995). *Türk Mitolojisi (Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar)*. C. 2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

ÖZBUDUN, Sibel. (2009). "Ayin (Ritüel)". *Antropoloji Sözlüğü*, (Ed.: Kudret Emiroğlu ve Suavi Aydın), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 99-102.

SU, Süreyya. (2009). "Politeizm (Çok Tanrıcılık)". *Antropoloji Sözlüğü,* (Ed.: Kudret Emiroğlu ve Suavi Aydın), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, s. 690-692.

ŞENOL, Dolunay ve ERDEM, Sezgin. (2016). "Türk Dünyası Toplumsal Hayatında Kadın". (Ed.: Fahri Atasoy), İpek Yolu'nda Bilgi ve Siyaset Bildiri Kitabı Yükselen İpek Yolu II. Cilt, Ankara: Türk Yurdu Yayınları, s.165-184.

TEZİÇ, M. Can. (2017). "Yu. V. Bromley'in Metodolojisinde Etnos Olgusunun Dikey ve Yatay Taksonomik Düzlemlerde İncelenişi". *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 14(1), s.185-205.

TORUN, Ali. (1998). *Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvet-Nameler Üzerinde Bir İnceleme*. Ankara: Kültür Bakanlığı.

YILDIZ ALTIN, Kübra. (2018). *Türk Kültüründe Atalar Kültü*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.